

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Persatuan Pemuda Muslim Se-Eropa : identity, encouragement for giving, and network, 1971-2009

Sujadi,

Citation

Sujadi,. (2017, June 29). *Persatuan Pemuda Muslim Se-Eropa : identity, encouragement for giving, and network, 1971-2009*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/50645>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/50645>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/50645> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Sujadi

Title: Persatuan Pemuda Muslim Se-Eropa : identity, encouragement for giving, and network, 1971-2009

Issue Date: 2017-06-29

SAMENVATTING
DE VERENIGING VAN ISLAMITISCHE JONGEREN IN EUROPA
(PPME): IDENTITEIT, AANMOEDIGING VAN HET GEVEN
EN NETWERK, 1971–2009

Dit onderzoek richt zich op de identiteitsvorming van PPME Nederland, haar pogingen tot het aanmoedigen van haar leden en sympathisanten tot het geven van financiële en/of niet-financiële steun, en haar netwerken in Nederland en Indonesië. Dit onderzoek heeft als doelstelling het proces van de oprichting en ontwikkeling van de PPME te beschrijven, evenals het verkennen van haar activiteiten in Nederland en Indonesië. Daarnaast tracht dit onderzoek de verschillende patronen rondom haar identiteitsvorming, haar pogingen tot aanmoediging en haar netwerken aan het licht te brengen. Dit onderzoek, dat zich richt op de periode van 1971 tot 2009 (het jaar voordat PPME Amsterdam zich afscheidde van PPME Nederland), is een sociale historie van het alledaagse leven van haar leden en sympathisanten. Daarom is een geschiedkundige methode toegepast.

Sinds haar oprichting in 1971 is PPME in Nederland gestaag gegroeid in het faciliteren van haar leden en sympathisanten, die meestal van Indonesische afkomst zijn, om hun sociaal-religieuze activiteiten uit te voeren en gebedsruimten beschikbaar te stellen. Afdelingen van PPME Nederland zijn niet alleen in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag te vinden, maar ook in Breda, Tilburg, en Heemskerk. Elke afdeling heeft het recht om een eigen religieuze oriëntatie er op na te houden en te ontwikkelen, zolang deze niet in strijd is met de grondslag van de PPME.

Aanvankelijk waren de personen die de PPME oprichtten voornamelijk Indonesische jongeren. Sommige oprichters kwamen net van de middelbare school, terwijl anderen universitair geschoold waren. Deze jongemannen wilden het islamitische gevoel van broederschap onder Indonesische moslims in Nederland behouden en versterken met behulp van *da'wa* (het verspreiden van de islamitische leer onder haar volgelingen), sociaal-culturele inspanningen en gezamenlijke

activiteiten. De grondleggers hadden uiteenlopende organisatorische en religieuze oriëntaties. Ze waren ook meestal ongebonden jonge migranten op zoek naar een beter leven of toekomst in Europa.

De oprichting van de PPME was geïnspireerd door de volgende punten. De oprichters van de PPME waren toegewijd aan het uitvoeren en het verspreiden van de islamitische leer en het beschermen van de religie van de *umma* (Indonesische moslims wereldwijd, in dit geval, Europa). Bovendien zochten ze naar een platform voor hun islamitische *da'wa* activiteiten in Europa, met name in Nederland. Ten derde waren ze zich er van bewust dat sommige van hun islamitische landgenoten in Europa religieuze begeleiding nodig hadden. Dit bewustzijn kan het uitgangspunt zijn geweest voor de oprichters om hun *da'wa* activiteiten uit te oefenen onder mede-Indonesische moslims die stuiten op sociaal-religieuze problemen in de nieuwe niet-islamitische omgeving.

In 1971 is de PPME opgericht door 21 deelnemers. Er werd besloten de naam Persatuan Pemuda Muslim se-Eropa (PPME, Vereniging van Islamitische Jongeren in Europa) te gebruiken. Hiervoor waren twee argumenten. Allereerst was het eerste woord 'Persatuan' (Eenheid) toepasselijk voor hun situatie op dat moment. Ten tweede, het woord 'Eropa' (Europa) accommodeerde die oprichters die geen Indonesiër waren. Bovendien wilde de PPME zich niet met politieke zaken bezighouden en waren de oprichters autonoom. Het weglaten van 'Indonesisch nationalisme' uit de statuten van de PPME laat zien dat ze wilden dat de PPME etnische en nationale grenzen oversteepte.

De PPME heeft op basis van bovengenoemde uitgangspunten vele activiteiten ontwikkeld, zowel voor de officiële erkenning door de Nederlandse overheid als daarna. Voor mei 1974 heeft het bestuur van de PPME een strategisch besluit genomen om de nieuwe organisatie te legaliseren. In de tussentijd had de raad van bestuur een aantal activiteiten georganiseerd die een duidelijke identiteit gaven aan de PPME en charitatieve activiteiten versterkten. Na mei 1974 werd de PPME de status van 'vereniging' toegekend. Het bestuur van de PPME besteedde in beginsel veel aandacht aan de kern-behoefte van haar leden. Daarbij, naast het faciliteren van een infrastructuur voor de

gebedsgang van de leden, waren de besturen van de PPME vanaf het midden van de jaren tachtig tot in de jaren negentig bezig met het via media verspreiden van islamitische kennis. Zodoende probeerden ze een van hun doeleinden het verbeteren van het begrip van de islam te realiseren. Na de eeuwwisseling waren hun activiteiten meer naar buiten toe gericht. Naast hun interne activiteiten zoals het introduceren van *dauroh* (intensieve studie van de islam), het proberen te verwerven van twee moskeeën, een in Amsterdam en de andere in Rotterdam, en samen te werken met een Turkse stichting om leden en sympathisanten bij te staan in het uitvoeren van hun *hajj* (bedevaart naar Mekka), waren er ook andere naar buiten georiënteerde activiteiten. Het bijstaan van islamitische bekeerlingen, voornamelijk van Nederlandse aanvankelijk niet-moslims die getrouwd waren met een moslim, waren onderdeel van de activiteiten van de PPME. De PPME houdt ook maandelijks *istighotsah*, dat wil zeggen, voorbeden om te vragen voor bescherming van God en bijstand om tegenspoed te voorkomen en wereldse zaken op te lossen. Deze activiteit heeft de welwillendheid om anderen te helpen in Indonesië onder haar leden en sympathisanten versterkt. Een van haar afdelingen, PPME Amsterdam, heeft een geïnstitutionaliseerd netwerk opgezet met Roisah (Jepara, Centraal Java, Indonesië), een traditionele *pesantren* die zich richting het salafisme bewoog. Door dit gezamenlijke sociaal-religieuze netwerk met Roisah heeft de afdeling zich geconcentreerd op het helpen van armen en weeskinderen in Indonesië. PPME Den Haag heeft met het bouwen van regenwaterreservoirs (PAHs) in Yogyakarta, Indonesië, ook arme mensen gesteund tijdens de jaarlijkse droogte.

We komen nu bij de vorming van de religieuze identiteiten van PPME Nederland. Het bestaan van verschillende stromingen binnen de islam en de verschillen in etnische en nationale achtergronden van de leden zijn voor de bestuursleden leidend geweest bij het bepalen van de religieuze identiteit van de PPME. Hoewel ontwikkelingen en praktijken in de 'Indonesische islam' invloedrijk blijven, zijn er ook aanpassingen aan de lokale context in Nederland zoals blijkt uit haar religieuze praktijken en de artikelen in haar bulletins.

Sinds 1974 heeft de PPME koranlessen aan de kinderen van haar

leden en sympathisanten gegeven, waarbij lesmaterial wordt gebruikt dat in Indonesië vaak aangeraden wordt, zoals *Kaidah Baghdadiyah* (De Baghdad Methode) voor het midden van de jaren 1990, *Iqra'* (Lees) na het midden van de jaren 1990, en *Qiroati* (Mijn Leeswijze) na Ramadan 2005. Dit lesmaterial was gekozen om tijd te besparen en om de correcte uitspraak onder de knie te krijgen. Op *ikhtilāt* samenkomsten, komen mannen en vrouwen die niet *maḥārim* (een familielid met wie trouwen verboden is) zijn, bijelkaar in een ruimte zonder een fysieke scheiding. Dit gebeurt in de Indonesisch sprekende groep van PPME Den Haag sinds begin 1975, om een radicale scheiding tussen haar vrouwelijke en mannelijke leden te voorkomen en zich aan te passen aan de heersende omstandigheden van de Nederlandse samenleving. Van 1975 tot 2009 regelde het bestuur van PPME Nederland ongeveer zestig islamitische huwelijken. De stellen bestonden niet alleen uit Indonesiërs, maar ook uit paren met gemengde nationaliteiten. Dit werd gedaan in samenwerking met de Indonesische ambassade, rekening houdend met de heersende regelgeving rondom huwelijken. Bovendien heeft PPME Nederland sinds begin jaren tachtig hulp geboden aan niet-moslims die zich wilden bekeren tot de islam. Hoofdrede voor de bekeringen was het huwelijk. Twee andere redenen voor bekering waren een zoektocht naar een betekenisvol leven en om moeilijkheden te voorkomen in Indonesië. Verder werd in het begin van de negentiger jaren de Pengajian Remaja (PR, Islamitisch Onderricht voor de Jeugd) geformeerd om jongeren van PPME Nederland te stimuleren onafhankelijk onderzoek naar de islam te doen, evenals om ze een ruimte te bieden waar ze hun religieuze leven in een niet-islamitische maatschappij konden bespreken. De PR organiseerde islamitische lessen en *pesantren kilat* (korte meerdaagse cursus over de islam), gaf een bulletin uit genaamd *Iqra'* (Lees), ook formeerde ze een muziekgroep, an-Nasyid Remaja (Islamitische Zang van de Jeugd). Islamitische onderricht werd ook gegeven voor de Nederlands- sprekende groepen van de PPME. In Den Haag ontstond op 2 juli 1995 zo'n groep genaamd, al-Moekminun (de Gelovigen). De deelnemers kregen te maken met verschillende leraren met een traditionalistische, reformistische en salafistische hadden. De deelnemers hebben de mogelijkheid gekregen om te

islamistische achtergrond spreken over islamitische onderwerpen voor moslims van binnen en buiten de PPME. Ten slotte houdt PPME Amsterdam sinds 2008 een *dauroh*. Deze werd geleid door Abu Haidar, een salafistische prediker uit Bandung, West Java. In de *dauroh* werden de mannen van de vrouwen gescheiden door de *sātir* (kamerscherm) en onderwerpen variërend van islamitische geloof tot aan kwesties in verband met de positie van de vrouw werden besproken om de *aqīda* van PPME Amsterdam leden te zuiveren – zodoende werd er een salafistische oriëntatie geïntroduceerd.

De religieuze identiteit van PPME Nederland werd ook gevormd door de publicatie van twee bulletins, namelijk de *al-Ittihaad* en *Euromoslem*. De *al-Ittihaad* van de centrale PPME fungeerde als een bron voor de *da'wa* activiteiten in de jaren tachtig en negentig. In die tijd werd zowel aan schrijvers die de traditionalistische als reformistische stroming aanhingen de ruimte gegeven om te publiceren in het bulletin. Dit was anders bij de *Euromoslem* van de PPME Amsterdam.

Sinds 1992 diende *Euromoslem* als een middel om haar *da'wa* te verbreiden. In het begin 1990 kwam het discours van schrijvers met zowel traditionalistische als reformistische islamitische opvattingen. Daarna tegen het einde van de eeuw werden ook salafistisch georiënteerde artikelen gepubliceerd. De schrijvers van deze periode gebruikten voor hun standpunten de werken van salafisten zoals Muhammad ibn Salih al-'Uthaymin en van werken van diegenen die de komst van de salafistische *da'wa* geïnspireerd hadden, zoals Ibn Taymiyya, Ibn Qayyim al-Jawziyya en al-Albani. Het interne conflict van de congregatie van PPME Amsterdam eind 2005 stimuleerde de verbreding van salafistische opvattingen via haar e-mails. Deze e-mails bevatten alleen stukken van salafistische schrijvers en dit betekende dat er geen ruimte meer was voor schrijvers met een traditionalistische of reformistische achtergrond. De afwezigheid van bijdragen van hun hand stemde overeen met het doel van de *dauroh*, waar een salafistische oriëntatie centraal stond.

Daarnaast heeft PPME Nederland haar leden en andere geïnteresseerden aangemoedigd financiële en/of niet-financiële steun te geven om zo haar plannen te kunnen realiseren. In het geval

van de PPME vonden deze steunacties plaats via sociaal-culturele evenementen, als ook door infrastructurele inspanningen.

Een van de sociaal-culturele evenementen was de herdenking van *maulid nabi* (de geboortedag van de profeet Muhammad). De PPME vierde het in 1973, 1995 en 1996. In 1973 werd er op de Indonesische ambassade (KBRI) in Den Haag een toneelstuk opgevoerd met de titel “Hoe Umar ibn Khattab de islam omarmde en Kalief werd”. Er waren 359 mensen aanwezig. Dit kon niet plaatsvinden zonder instemming van de ambassade omdat het organiseren van een dergelijke bijeenkomst niet tot de taken van de ambassade behoorde. In 1995 werd de herdenking uitgezonden op de Nederlandse televisie door de Nederlandse Moslim Omroep (NMO). Het doel was financiële donaties te verwerven voor een Indonesische moskee in Nederland. Er waren niet minder dan 500 mensen uitgenodigd voor de viering in de hal van de Grote Kerk in Den Haag, en het bestuur van de PPME leidde het inzamelen van donaties van de aanwezigen. De derde *maulid* viering stond in het teken van de het 25-jarig bestaan van de PPME. De bijeenkomst die door ongeveer 1.500 mensen werd bijgewoond vond op 8 September 1996 plaats in de nieuwe Indonesische moskee die onder beheer van de KBRI staat. Ook hier was er dus sprake van nauwe samenwerking met de ambassade.

Andere sociaal-culturele evenementen die door de PPME werden georganiseerd waren sportdagen, *halal bihalal* (een bijeenkomst om elkander vergiffenis te vragen), en *istighotsah* (verzoeken om Gods bescherming en steun) bijeenkomsten. Sinds 1973 maken recreatieve sporten deel uit van de PPME programma's. In 2009 waren de sportdagen van PPME Amsterdam veel meer gericht op fondsenwerving. Onder de deelnemers waren ambtenaren van de Indonesische ambassade, leden van de PCIM (Bestuur van de Speciale Afdeling van de Muhammadiyah) en de PIP PKS (Informatie en Service Centrum Partij voor Rechtvaardigheid en Welvaart). Om fondsen te werven verkocht de PPME Amsterdam hapjes en drankjes, islamitische literatuur en cd's, en kruidenmedicijnen om de maandelijkse hypotheek betalingen, operationele kosten en onderhoud (€ 500-700) van de recent aangeschafte *at-Taqwa* (Piëteit) moskee te dekken.

Halal bihalal bijeenkomsten zijn regelmatig door alle PPME afdelingen gehouden sinds de late jaren tachtig. In 2005 heeft PPME Breda in Oosterhout een ongewone *halal bihalal* bijeenkomst georganiseerd, welke door 300 mensen bezocht is. Dit gebeurde op een moment dat er zich een scheuring binnen de PPME aftekende. Desondanks verzette niemand zich er tegen dat de PPME in Breda als gastheer optrad. Alle afdelingen van de PPME gaven ook donaties om zo het succes van de *halal bihalal* traditie zeker te stellen. Tot slot, sinds het begin van 2001, hielden verschillende PPME congregaties, behalve die van PPME Amsterdam, *istighotsah* gebedsbijeenkomst, toen Abdurrahman Wahid, een van de stichters van de PPME en de President van de Republiek Indonesië, dreigde te worden aangeklaagd door het Indonesische Huis van Afgevaardigden (DPR) zoals inderdaad gebeurde in juli van dat jaar. De congregaties gebruikten de gelegenheid om God om hulp te vragen en om een oplossing te vinden voor de precaire politieke situatie waar Wahid zich in bevond. PPME al-Ikhlash (een afsplitsing van PPME Amsterdam) gebruikte de *istighotsah* bijeenkomsten ook om fondsen te verwerven. Een voorbeeld is die die plaatsvond op 4 december 2010 op de *al-Ameen* School in Amsterdam om geld in te zamelen bij de ongeveer 200 aanwezigen voor de slachtoffers van de aardbeving in Padang, West Sumatra op 25 oktober 2010.

De infrastructurele inspanningen van PPME Nederland richtten zich vooral op het verwerven van gebedsruimten en moskeeën. Op 14 juli 1974 werd voor het eerst geopperd dat PPME over een eigen *muṣallā* (gebedsruimte) moest kunnen beschikken. Tegen juli 1976 was er via leden en donoren € 2.272 opgehaald. Uiteindelijk kon het PPME bestuur een hypotheek bij een Nederlandse bank afsluiten en hiermee op 1 oktober 1982 voor € 27.430 een gebouw kopen, namelijk Daguerrestraat 60 te Den Haag, toen de *Muṣallā al-Ittihaad* (Eenheid) genaamd. Om de maandelijkse betalingen te kunnen dekken schakelde de PPME onder meer haar predikers in die betrokken waren bij het religieuze programma van de Indonesische afdeling van Radio Nederland Wereldomroep (RNW) die een deel van hun honorarium afstonden. Garuda Indonesian Airways werd bereid gevonden advertentieruimten in het blad *al-Ittihaad* te kopen. In het

begin van de jaren negentig werd een comité in het leven geroepen om het verwerven van een eigen moskee voor te bereiden. Het comité benaderde Probo Sutjedjo, eigenaar van het Mertju Buana concern in Indonesië en de Indonesische ambassade in Nederland. Het resultaat was een gebouw van ruwweg 3.250 vierkante meter, de huidige *al-Hikmah* moskee, aan het Heeswijkplein 170-171 te Den Haag. Dit werd in 1996 door Sutedjo gekocht voor € 534.090. Op 10 december 2003 kondigde PPME Rotterdam aan dat het een gebedsruimte (520 vierkante meter) wilde bouwen, die € 787.482 moest kosten. Maar in 2011 had het plan de uitvoeringsfase nog steeds niet bereikt. Echter, aan het einde van 2003 vroeg PPME Rotterdam haar leden om minstens een van de uit te geven 3.000 *waqf* aandelen te kopen voor € 50 en nodigde leden van al-Jami'atul Hasana (AJH, de Javaans-Surinaamse organisatie) uit om een financiële bijdrage te leveren. Het bestuur benaderde ook de echtgenote van de voormalig vice-president van de Republiek Indonesië, Tuty Try Sutrisno, opdat PPME Rotterdam haar voorstel aan het Indonesische Ministerie van Welzijn kon voorleggen. Het resultaat was dat op 31 maart 2006 het ministerie de afdeling € 27.460 toezegde. Een andere poging van de PPME om financiële steun van haar mensen te krijgen kwam van PPME Amsterdam. Tijdens een vergadering op 5 december 2004 besloten PPME leden om de *at-Taqwa* (Piëteit) moskee (350 vierkante meter), Ekingenstraat 3-7 te Amsterdam West te kopen. Het centraal bestuur van de PPME stelde € 55.000 ter beschikking. Een collecte onder de leden leverde € 300.000 op. Het resterende bedrag leende de afdeling van een Nederlandse bank. In 2005 was het bestuur in staat om een gebouw te kopen voor € 585.000 en om te bouwen tot een moskee. Om de maandelijkse betalingen te kunnen doen, verkocht PPME Amsterdam tijdens haar bijzondere activiteiten maaltijden, islamitische boeken, cd's van islamitische lezingen, en opnames van de *dauroh* activiteiten. Ook haalden ze vrijwillige donaties tijdens *tarāwīh* en *ʿid al-fiṭr* gebedsbijeenkomsten op.

Daar Indonesiërs de meerderheid der leden vormen is het zo goed als onmogelijk voor PPME Nederland om geen banden te hebben met andere Indonesische organisaties en instituten in Nederland.

Allereerst werkt de PPME op twee gebieden samen met KBRI. Bij religieuze activiteiten nam ze deel aan het overleg op welke dag het begin en het einde van de *ramaḍān* moest vallen; de datum voor 'īd al-aḍḥā (offerfeest); het innen van *zakāt al-fiṭr* en *zakāt al-māl* (het jaarlijkse verplichte geven van aalmoezen); het ondersteunen van het vrijdaggebed; ondersteuning bij het beheer van de organisatie van de *al-Hikmah* moskee; en aan het onderhouden van de moskee. In organisatorische zin is PPME Nederland, met name PPME Den Haag, een regelmatig gebruiker van de ruimtes in de *al-Hikmah* moskee, en heeft de PPME zich actief ingezet om het gebruik van de moskee te bevorderen.

De relatie van de PPME met ICMI (Vereniging voor Indonesische Moslim Intellectuelen) in Nederland begon in 1995. Van 1995 tot 1997 was de relatie tussen de PPME en ICMI hecht. Niet alleen was de voorzitter van ICMI, Hadi, een adviseur van het PPME comité dat de verwerving van een moskee moest voorbereiden, maar ook werd dit onderdeel van het PPME programma opgenomen in het hoofdprogramma van de ICMI. Echter, sinds eind 1990 is de samenwerking tussen de PPME en de ICMI beëindigd. Dit kwam doordat de ICMI als organisatie van intellectuelen niet alle groeperingen binnen de Indonesische gemeenschap representeerde, en veel meer aandacht besteedde aan beurzen voor Indonesische studenten, in plaats van aan de behoefte van de gewone Indonesiërs in Nederland.

De relatie tussen de PPME en een andere islamitische organisatie in Nederland, de PIP PKS, kan niet los worden gezien van hun beider da'wa activiteiten. Veel van de door de PPME Amsterdam uitgenodigde geestelijke leiders hadden een PKS achtergrond. Sinds 2005 had dit plaatsgevonden. Daarnaast werd W.S. de Weerd, voorzitter van de PPME Nederland en sympathisant van PIP PKS, in 2009 gevraagd te spreken op de PIP PKS halal bihalal bijeenkomst in Schiedam. Vanwege de achterdocht binnen de PPME jegens de wijze waarop de PIP PKS tijdens de Indonesische verkiezingen stemmen voor de PKS probeerde te verwerven, werd de samenwerking niet voortgezet.

Nadat traditionalistische moslims in 2006 de PPME Amsterdam hadden verlaten, speelde deze afdeling een belangrijke rol bij

de oprichting van de PCIM, waarvan de officiële inauguratie op 8 december 2006 plaatsvond in de *at-Taqwa* moskee. Onder de ongeveer 100 aanwezigen was ook Din Syamsuddin, voorzitter van de Muhammadiyah. De nauwe band tussen de PPME Amsterdam en de PCIM komt ook tot uiting in hun gezamenlijk streven om *ustādhs* (vooraanstaande islamitische geleerden) naar Nederland uit te nodigen, zo werd de Indonesische salafistische *ustādh* Agus Hasan Bashori al-Sanuwi door beiden in 2008 uitgenodigd voor het geven van lezingen. De interacties tussen PPME Amsterdam en PCIM konden plaatsvinden vanwege de hechte banden tussen de leiders van beide verenigingen.

Sinds haar oprichting heeft de PPME ook nauw samengewerkt met niet Indonesiërs in Nederland. Eerst werkte de PPME samen met de Radio Nederland Wereldomroep (RNW), welke in 1977 een religieus programma uitzond op vrijdagen met daarin islamitische predikanten van de PPME. Dankzij de connectie tussen Maksu, voorzitter van de PPME en Ardamarisudji, de coördinator van de Indonesische afdeling van de RNW, werkten drie PPME predikers mee aan de uitzendingen tot de begin jaren 1990. Zij hadden hiervoor twee redenen. Via de RNW kon de PPME *da'wa* tot Indonesië worden uitgebreid. De tweede reden was financieel. De helft van het honorarium, € 136, ging van 1977 tot de begin jaren 1990 naar PPME en zo kon, zoals boven vermeld, de maandelijkse hypotheeklasten waarmee de *al-Ittihaad* gebedsruimte was gekocht deels worden gefinancierd.

Daarnaast werden vanaf het begin van de tachtiger jaren de PPME leraren (Maksu en Sulchan) uitgenodigd om wekelijkse les te geven in het reciteren van de koran en de islamitische *aqīda* (geloofsleer) in Den Haag, in het Javaans aan een groep van 30 tot 50 leden van een Surinaams-Javaanse vereniging Rukun Islam (RI, Islamitische Zuilen). Na 1985 werd hun plaats ingenomen door twee andere PPME leraren (Ishom en Syukur) die Nederlands spreken. Hun vertrek had belangrijke consequenties. Maksu en Sulchan waren allebei traditionalisten, terwijl Ishom en Syukur een meer reformistische religieuze oriëntatie hadden. Dit sloot aan bij de wijziging in religieuze oriëntering die steeds openlijker werd aangemoedigd door het bestuur van RI in de late jaren tachtig.

Muslikh, die gelieerd was aan een Saoedi-Arabische *da'wa* beweging, werd tussen 1987 en 1988 een islamitische leraar voor de RI. Tot april 2011 bleven PPME's reformistisch geörienteerde moslims betrokken bij de RI.

PPME Rotterdam werkte samen met de Surinaams-Javaanse stichting al- Jami'atul-Hasana (AJH). De aanzet hiertoe werd gegeven door de deelname van een aantal PPME Rotterdam leden aan *tarāwih* gebeden van de AJH in 1989. Kort daarna reageerde de afdeling positief op de uitnodiging van de AJH om gezamenlijke activiteiten te organiseren in een gehuurde kamer van het Centrum Santoso (Centrum van Eenheid), dat toebehoorde aan de Surinaams- Javaanse stichting Setoedjoe Anggawe Santoso (Setasan, Verenigd Staen Wij), Van Erverdijkstraat 31 te Rotterdam. In 2003 probeerde Kasijo, een lid van de Rotterdamse afdeling van de PPME, de banden met AJH te versterken door een muziekgroep te vormen genaamd Qasidah as-Salaam (Vrede *Qaṣīda*). Aan het einde van 2003 nodigde de PPME Rotterdam de AJH uit om mee te werken aan een bouwplan voor een moskee en activiteiten centrum. Het bestuur van de AJH reageerde positief en liet blijken het project financieel te willen ondersteunen. Na 2007 konden de PPME Rotterdam en AJH niet langer de gezamenlijk gehuurde ruimte gebruiken waarmee er een einde kwam aan hun formele samenwerking.

Ten slotte heeft PPME sinds 2007 ook samengewerkt met Haremeyn Vakfi (de Stichting van Haremeyn), een een Turks reisbureau voor de bedevaart naar Mekka. De samenwerking kwam tot stand nadat het jaar daarvoor Saudi-Arabië de regels voor de bedevaart had aangescherpt. Toen Mujahid, een PPME Den Haag lid, in 2007 Sulayman Ramanazoglu, de eigenaar van de Turkse stichting, in Mekka ontmoette, reageerde hij positief op het aanbod van de stichting om voor de PPME de bedevaartreis te organiseren. Haremeyn Vakfi was officieel bij de Saoedische overheid geregistreerd, kon een relatief goedkope bedevaartreis, inclusief hajj visa en verblijf in Saoedi-Arabië aanbieden en had een goede reputatie. Hij werkte samen met de stichting in 2008 en 2009. Belangrijk is ook dat Sa'id Badjuber, een PPME Amsterdam lid in 2009 een van de pelgrims was en zodoende in contact kwam met

Ramazanoglu. In 2010 regelde de PPME Amsterdam, onder leiding van Badjuber, haar hajj programma in samenwerking met de stichting.

In de jaren negentig en het begin van deze eeuw werden via oud leden en *Ramaḍān* predikers contacten in Indonesië gelegd om ingezamelde gelden in Indonesië te besteden volgens de voor deze donaties bestaande godsdienstige regels. Hierbij werd een vertrouwensband opgebouwd tussen de PPME en haar contactpersonen in Indonesië zonder tussenkomst van derden.

Het betrof aalmoezen (*zakāt*) en vrijwillige financiële schenkingen (*ṣadaqāt*) in de negentiger jaren waarmee personen en organisaties werden gesteund, niet alleen op Java maar ook op Bali en in Noord Sulawesi. De overschrijvingen naar Noord Sulawesi werden gefaciliteerd door Taslim Makaminan, een oud lid van PPME Amsterdam, die islamitische organisaties en scholen wilden helpen ingebieden waar de meeste mensen geen moslim waren. Met betrekking tot de islamitische scholen, werd geld overgemaakt (€ 367 in 1996 en € 458 in 1997) naar een Muhammadiyah middelbare school in Petta, Sangihe-Talaud.

In het eerste decennium van deze eeuw kwam de steun van de PPME vooral ten goede aan *imams* en hun *Ramaḍān* activiteiten. De verplichte jaarlijkse donaties (*zakāt al-māl*) en vrijwillige donaties werden in 2007 in de eerste plaats in Yogyakarta besteed voor de bouw van regenwaterreservoirs. PPME Den Haag was een belangrijke financieringsbron voor de bouw van dergelijke reservoirs (€ 2.900). Deze PPME activiteit werd gesteund door de tussenpersonen, Hamdani Anwar (een uitgenodigde prediker voor haar *Ramaḍān* activiteiten) en zijn vrouw. In de contacten van de PPME Amsterdam met Indonesië was het Muttaqin die een vitale rol speelde. Een aantal PPME Amsterdam donoren vertrouwde Muttaqin, de prediker voor de *Ramaḍān* activiteiten, de besteding van hun *zakāt al-māl* toe. Met het geld, € 39.493, werd eind 2008 grond gekocht in zuidoost Depok voor een geïntegreerd islamitisch onderwijsinstituut. Gezien de succesvolle wijze waarop hij tussen 2005 en 2008 had bijgedragen aan de verdeling van donaties, doneerde in 2009 een van hen € 7.246 aan Muttaqin. Een dergelijke reactie uit Nederland motiveerde de *imam* om zijn plannen tot de oprichting van zijn onderwijsinstituut te realiseren.

Uit bovenstaande blijkt hoe belangrijk het organiseren van *Ramaḍān* activiteiten en het uitnodigen van islamitische predikers of geleerden uit Indonesië was voor PPME besturen bij het opbouwen van netwerken. Zulke activiteiten werden ondersteund door oud leden van PPME in Indonesië, de PKS en ambtenaren van de Indonesische ambassade. Het is noemenswaardig dat de predikers geen enkele ervaring hadden met *imam* onderwijs in Nederland.

In Den Haag vonden de *Ramaḍān* programma's in de *al-Hikmah* moskee plaats. Dit heeft de PPME Den Haag in staat gesteld om een netwerk op te zetten met, bijvoorbeeld, Anwar en zijn vrouw, waardoor de afdeling de bovengenoemde regenwaterreservoirs kon laten bouwen (2007). Naast goede kennis van de islam, moesten predikers die door het bestuur van de moskee waren uitgenodigd moderaat zijn, dat wil zeggen, ze moesten bereid zijn om andere godsdienstige opvattingen te respecteren en niet fanatiek zijn.

In Amsterdam was de aanwezigheid van islamitische predikers een direct resultaat van de inspanningen en uitnodigingen van PPME Amsterdam zelf zonder voorafgaande consultatie met de ambassade. Naast goede kennis van de islam en het goed kunnen reciteren van verzen uit de koran, waren de uitgenodigde personen in staat om de koran uit hun hoofd te reciteren en moesten hun religieuze opvattingen niet in strijd zijn met die van de congregatie. Daarom nodigde PPME Amsterdam Khoirul Muttaqin uit, een salafistische activist van de PKS (2005-2011), met dezelfde godsdienstige opvattingen als die der leidende figuren van PPME Amsterdam. In Amsterdam gaf Muttaqin islamitisch onderricht maar de Nederlands sprekende leden waren vanwege de taalbarrière niet aanwezig. Zoals hierboven vermeld vertrouwde PPME Amsterdam hem later de besteding van haar *zakāt* gelden toe. PPME al-Ikhlaṣh volgde dezelfde procedure als PPME Amsterdam bij het uitnodigen van predikers maar anders dan PPME Amsterdam moesten zij traditionalistisch zijn. Een voorbeeld hiervan was Moh. Fatoni Dimiyati die in 2009 met hulp van een oud lid uit Gresik, Oost Java, uitgenodigd werd. Ook hier woonden Nederlands-sprekende leden deze bijeenkomsten niet bij omdat ze geen Indonesisch spraken.

Speciale vermelding verdient de samenwerking van PPME Nederland in Indonesië met al-Robithoh al-Islamiyah al-Muthi'ah (Roisah, Gehoorzame Islamitische Bond), Jepara. Roisah was een traditionele *pesantren*. Echter, sinds 2007 hebben Kamilin, een afgestudeerde van het Instituut voor Islamitische Kennis en Arabisch (LIPIA, opgericht in Jakarta in 1980 en gelieerd aan de al- Imam Muhammad ibn Saud Islamitische Universiteit, Riyadh) en een zoon van de Kyai Nawawi, de eigenaar van Roisah, de religieuze oriëntatie omgebogen in de richting van een salafistische godsdienstschool.

Kamilin handelde geleidelijk. Zo verbood hij de viering van geboortedag van de profeet Muhammad niet. Ook probeerde hij niet de traditionele opvattingen van zijn vader uit te bannen maar gaf hij er de voorkeur aan de huidige generatie van *santri's* te leren hoe de salafistische method van *tasfiya* (zuivering) toe te passen. Bij het lezen van religieuze literatuur, zijn de *santri's* direct in staat om de belangrijkste teksten die in tegenspraak zijn met de *salafi aqīda* (salafistische geloofsleer) aan te wijzen. Als een volgende stap, in relatie met de *aqīda*, koos hij een boek dat geen commentaar door ulama bevatte maar alleen verzen uit de koran of tradities van de profeet Muhammad die met dit onderwerp te maken hebben.

Verder kregen de *santri's* makkelijke toegang tot islamitische boeken die van de eigenaar van de Roisah stichting waren, en van zijn kinderen, welke in open boekenkasten staan. Naast de werken van Ibn Taymiyya en Abd al-Rahman ibn Hasan ibn Muhammad ibn Abd al-Wahhab, konden de *santri's* ook literatuur lezen dat gebruikt wordt in traditionele *pesantrens*. Het aanbieden van zowel traditionele en niet-traditionele literatuur is zeker ongewoon. Dat kan alleen maar in *pesantrens* zoals Roisah, waar naast de traditionele werken ook de geschriften van bijvoorbeeld Muhammad ibn Abdul Wahhab en Ibn Taymiyya aanwezig zijn.

In Nederland maakte PPME Amsterdam een vergelijkbare ontwikkeling door. Deelnemers aan haar activiteiten doneren graag hun *zakāt al-fiṭr* aan bestuursleden die de aalmoezen naar Muttaqin sturen, die als tussenpersoon tussen de PPME en de stichting optreed. De aalmoezen (in totaal € 4.550) werden vanaf *Ramaḍān* 2005 tot ten

minste 2009 door PPME Amsterdam aan Roisah doorgesluisd. Voor de afdeling was het essentieel dat de aalmoezen op tijd de *mustahiqqin* (zij die daar recht op hebben) in Indonesië bereikten, terwijl voor Roisah de voordelen van de samenwerking evident zijn. In 2007 kon PPME Amsterdam vrijwillige donaties (€ 17.000) afdragen van mensen die meededen aan de *tarāwih* gebeden. Naast het renoveren van bestaande faciliteiten werd het geld ook gebruikt voor het kopen van nieuwe stukken land in totaal van 1.924 vierkante meter (tussen 2007 en 2008) om daar een godsdienstschool (Madrasah Diniyyah) te bouwen. Dat de school zou worden geleid door een andere alumnus van LIPIA in Jakarta lijkt de inspanningen van Roisah om haar religieuze oriëntatie te wijzigen te versterken. Nadat Roisah in October 2007 had voorgesteld om een Darul Aytam wa Dhuafa' (Huis van Weeskinderen en Armen) voor 42 weeskinderen te stichten, besloot de PPME Amsterdam in 2009 om dit initiatief financieel te ondersteunen. Dit laatste kan niet los worden gezien van de succesvolle wijze waarop de Roisah Pesantren de van PPME Amsterdam ontvangen *zakāt al-fiṭr* ontvangen, het voorstel en de betrokkenheid van Muttaqin. Hierdoor heeft PPME Amsterdam sinds februari 2009 zijn donaties voor deze instelling zelf via de voorzitter overgemaakt. PPME Amsterdam heeft tot maart 2010 zeven keer in verschillende hoeveelheden financiële steun naar Roisah overgemaakt, in totaal ongeveer € 11.824.

PPME Nederland bestaat nu al meer dan veertig jaar. Dit is mede te danken aan haar uitgangspunt om een vereniging te zijn voor alle moslims ongeacht hun specifieke religieuze opvattingen, haar grote inspanningen om haar congregatie en sympathisanten zowel in Nederland als in Indonesië aan te sporen om materiële en niet-materiële steun te geven aan diegenen die dit nodig hebben, en de serieuze inspanningen om netwerken met andere organisaties en personen zowel in Nederland als in Indonesië op te bouwen. Haar activiteiten hebben in hoge mate bijgedragen aan de verbondenheid tussen haar leden en hebben PPME Nederland in staat gesteld haar financiële en niet-financiële problemen op te lossen, en ook om de religieuze en sociaal-culturele behoeften van leden en achterban te vervullen. Dit heeft over het algemeen goed gefunctioneerd tot 2004. Daarna echter

werd de PPME geconfronteerd met een puriteinse stroming binnen de islam die minder ruimte laat voor andersdenkenden. Dit maakt het voortbestaan van de PPME tot een echte uitdaging.